PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

ДАВЛАТЛАР СИЁСАТИДА ХОРИЖДАГИ ВАТАНДОШЛАР ИМКОНИЯТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР

Атоев Достон Ахтам ўғли
hamidbaha010@gmail.com
мустақил тадқиқотчи

Аннотация. Ушбу мақолада замонавий сиёсий фанда давлатларнинг хориждаги ватандошлар билан ҳамкорлигини тартибга солувчи асосий концепциялар ва стратегик моделлар таҳлил қилинади. Тадқиқотда К. Ньюланд, А. Гемлен, Ж. Най ва Г. Шеффер каби олимларнинг назарий қарашлари асосида ватандошларни “трансмиллий ресурс” ва “юмшоқ куч” сифатида бошқариш механизмлари очиб берилган. Шунингдек, БМТ, Халқаро миграция ташкилоти ва Жаҳон банки каби халқаро институтларнинг ватандошлар салоҳиятини миллий тараққиётга сафарбар этиш бўйича методологик тавсиялари кўриб чиқилган.
Калит сўзлар: ватандошлар, трансмиллий ресурс, миялар айланиши, юмшоқ куч, рақамли диаспора, диаспора стратегиялари, ижтимоий капитал.

Аннотация. В данной статье анализируются основные концепции и стратегические модели, регулирующие взаимодействие государств с соотечественниками за рубежом в современной политической науке. На основе теоретических взглядов таких ученых, как К. Ньюланд, А. Гемлен, Дж. Най и Г. Шеффер, раскрываются механизмы управления соотечественниками как «транснациональным ресурсом» и «мягкой силой». Также рассмотрены методологические рекомендации международных институтов, таких как ООН, Международная организация по миграции и Всемирный банк, по мобилизации потенциала соотечественников для национального развития.
Ключевые слова: соотечественники, транснациональный ресурс, циркуляция мозгов, мягкая сила, цифровая диаспора, стратегии диаспоры, социальный капитал.

Abstract. This article analyzes the main concepts and strategic models regulating the interaction of states with compatriots abroad in modern political science. Based on the theoretical views of scholars such as K. Newland, A. Gamlen, J. Nye, and G. Sheffer, the mechanisms of managing compatriots as a “transnational resource” and “soft power” are revealed. Methodological recommendations of international institutions such as the UN, International Organization for Migration, and the World Bank on mobilizing the potential of compatriots for national development are also considered.
Key words: compatriots, transnational resource, brain circulation, soft power, digital diaspora, diaspora strategies, social capital.

Кириш: Замонавий сиёсий фанда давлатларнинг хориждаги ватандошлар билан ўзаро муносабатларини тартибга солиш стратегиялари “миграцияни назорат қилиш” моделидан “трансмиллий ресурсни бошқариш” моделига трансформация бўлди.

Бугунги кунда давлатлар ватандошларни шунчаки чет элдаги этник гуруҳ сифатида эмас, балки миллий манфаатларни халқаро майдонда илгари сурувчи стратегик субъект сифатида талқин этмоқдалар. Ушбу ёндашувнинг концептуал асосларини ўрганишда Кэтлин Ньюланднинг “диаспора стратегиялари” назарияси муҳим ўрин тутади. Олимнинг фикрича, давлат ватандошлар салоҳиятидан фойдаланиш учун аввало маълумотлар базасини

шакллантириши, ишонч муҳитини яратиши ва сўнгра уларни миллий тараққиётга сафарбар этиши лозим[1].

Давлат сиёсатида ватандошлар имкониятларини институционаллаштириш масаласи Алан Гемленнинг "Диаспорани жалб қилиш сиёсати" модели орқали кенг ёритилган. Гемлен давлатлар ватандошлар билан ишлашда учта асосий йўналишни бирлаштириши кераклигини асослайди:

- ватандошлар ташкилотларининг салоҳиятини ошириш;
- уларга сиёсий ва ҳуқуқий ҳуқуқлар (масалан, овоз бериш ҳуқуқи ёки махсус мақом) бериш;
- уларни миллий лойиҳаларнинг фаол иштирокчисига айлантириш.

Ушбу механизм ватандошларни давлатнинг чегарадан ташқаридаги "сиёсий ва ижтимоий капитали" сифатида кўришга имкон беради[2].

Иқтисодий жиҳатдан ватандошлар имкониятларидан фойдаланиш "Миялар айланиши" (Brain Circulation) назарияси билан узвий боғлиқ. Жан-Батист Мейер таъкидлаганидек, юқори малакали ватандошларни Ватанга жисмонан қайтариш стратегияси ўрнини улар билан "интеллектуал тармоқлар" яратиш стратегияси эгаллади. Ушбу ёндашув доирасида ватандошлар хорижда туриб ўз билимлари, замонавий технологиялари ва халқаро алоқаларини Ватан иқтисодиётига йўналтирувчи "технологик воситачи" вазифасини бажарадилар[3].

Шу билан бирга, ватандошларнинг халқаро майдондаги роли Жозеф Найнинг "Юмшоқ куч" концепцияси доирасида ҳам таҳлил қилинади. Давлатлар ўз ватандошлари орқали миллий маданият, тил ва анъаналарни тарғиб қилиш, мамлакатнинг ижобий имижини шакллантириш ва хорижий ҳукуматларнинг қарорларига таъсир ўтказиш яъни, лоббизм имкониятига эга бўладилар. Бунда ватандошлар жамоаси давлатнинг ташқи сиёсий мақсадларига эришишда норасмий, аммо жуда самарали маданий дипломатия воситаси сифатида намоён бўлади[4].

Шу ўринда, сиёсатшунос Габриэль Шеффер ватандошларни "трансмиллий сиёсий субъектлар" сифатида баҳолаб, уларнинг тарихий Ватан, яшаб турган мамлакат ва халқаро тизим ўртасидаги "уч томонлама муносабатлар" моделини илгари суради. Шеффернинг фикрича, давлат ватандошларнинг сиёсий содиқлигини таъминлаш орқали халқаро майдонда ўз геосиёсий манфаатларини ҳимоя қилувчи кучли лобби гуруҳига эга бўлади.

Бу назария ватандошлар имкониятларидан фойдаланишни нафақат иқтисодий, балки стратегик хавфсизлик масаласи сифатида талқин этади[5].

Замонавий даврнинг ўзига хос хусусияти сифатида Женнифер Бринкхофф томонидан илгари сурилган "Рақамли диаспора" ёндашувини таъкидлаш лозим. Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши давлатларга ўз ватандошлари билан масофавий ва тезкор алоқа ўрнатиш имконини берди. Бринкхоффга кўра, ватандошларнинг интернет маконидаги фаоллиги давлатнинг глобал ахборот муҳитидаги мавқеини мустаҳкамлайди ва уларни "рақамли сафарбарлик" орқали миллий манфаатлар атрофида жипслаштиришга хизмат қилади[6].

---

[1] Newland, K. (2010). *Diasporas: New Partners in Global Development Policy*. Washington, DC: Migration Policy Institute, p. 14
[2] Gamlen, A. (2008). The emigration state and the modern geo-politics of expatriates. *Political Geography*, 27(8), p. 845
[3] Meyer, J.-B. (2001). Network approach to perspectives on the brain drain. *International Migration*, 39(5), p. 95
[4] Nye, J.S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, p. 112
[5] Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 82
[6] Brinkerhoff, J. M. (2009). *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*. Cambridge University Press, p. 58

Ватандошларнинг иқтисодий салоҳиятини сафарбар этишда Жаҳон банки экспертлари томонидан таклиф этилган “диаспора облигациялари” ва инвестицион фондлар механизми назарий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга.

Ватандошлар хорижий инвесторлардан фарқли ўлароқ, тарихий ватанга нисбатан юқори ҳиссий боғлиқлик ва маданий тушунчага эга бўлганлари сабабли, ички бозордаги хавф-хатарларга қарамай сармоя киритишга кўпроқ мойил бўладилар. Бу эса давлатга ташқи қарзларга қарамликни камайтириш ва барқарор молиявий ресурсга эга бўлиш имконини беради[7].

Ўз навбатида, давлатларнинг хориждаги ватандошлар билан ҳамкорлик стратегиялари нафақат академик доиралар, балки нуфузли халқаро институтлар томонидан ҳам глобал барқарор ривожланишнинг стратегик омили сифатида эътироф этилмоқда. Хусусан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) томонидан 2018 йилда қабул қилинган “Хавфсиз, тартибли ва қонуний миграция тўғрисидаги глобал келишув” ватандошларнинг ролини янги босқичга олиб чиқди.

Мазкур ҳужжатнинг 19-мақсадида ватандошларнинг “ривожланишнинг трансмиллий агентлари” эканлиги алоҳида қайд этилиб, давлатларга уларнинг сармоявий, илмий ва маданий имкониятларини миллий стратегияларга интеграция қилиш тавсия этилган. БМТ ёндашувига кўра, ватандошлар барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда нафақат молиявий донор, балки ижтимоий капитал ва билимлар трансферини таъминловчи асосий воситачилардир[8].

Халқаро Миграция Ташкилоти ватандошлар билан ишлашнинг методологик асоси сифатида “3C” (Capacity, Continuity, Connection - салоҳият, изчиллик, алоқа) стратегиясини таклиф этади.

Ушбу модел доирасида ватандошларнинг имкониятлари учта йўналишда сафарбар этилади:

- биринчидан, ватандошлар жамоаларининг ташкилий салоҳиятини ошириш;
- иккинчидан, улар билан алоқаларнинг изчиллигини (авлодлар алмашинувида ҳам) таъминлаш;
- учинчидан, ватандошларни маҳаллий давлат органлари ва бизнес вакиллари билан бевосита боғлаш.

ХМТ ҳисоб-китобларига кўра, 2020 йилда дунёда мигрантлар сони 281 миллион кишига етган бўлиб, уларнинг ижтимоий ва сиёсий фаоллиги “ижтимоий ремитанс” тушунчасини шакллантирди. Бунда ватандошлар хорижда орттирган инновацион бошқарув усуллари ва меҳнат этикасини ўз ватанларига муваффақиятли трансфер қилмоқдалар[9].

Жаҳон банки ватандошларнинг иқтисодий имкониятларини пул ўтказмалари ҳажми орқали таҳлил қилади. 2023 йил якунларига кўра, паст ва ўрта даромадли мамлакатларга йўналтирилган расмий пул ўтказмалари 669 млрд долларни ташкил этган бўлиб, бу кўрсаткич кўплаб давлатларда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмидан сезиларли даражада юқорилигини кўрсатмоқда.

Шунингдек, жаҳон банки экспертлари ватандошларнинг сармоявий салоҳиятини ошириш учун “Диаспора облигациялари” механизмини жорий этиш зарурлигини асослайдилар. Масалан, Ҳиндистон ва Исроил тажрибасида ушбу инструментлар давлатнинг

[7] World Bank. (2018). *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook*. Washington, DC: World Bank, p. 118

[8] United Nations. (2018). Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/73/195, p. 25

[9] International Organization for Migration. (2021). World Migration Report 2022. Geneva: IOM, p. 21

инфратузилмавий лойиҳаларини молиялаштиришда ва ташқи қарзга қарамликни камайтиришда ҳал қилувчи рол ўйнаган[10].

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти эса ватандошларнинг "интеллектуал капитали"га урғу беради. Ташкилотнинг тадқиқотларига кўра, хориждаги юқори малакали ватандошлар (олимлар, ИТ-мутахассислари, муҳандислар) тарихий ватанларида инновацион фаолликнинг 15-20 фоизга ўсишини таъминлайди. ИҲТТ давлатларга "миялар оқими"ни тўхтатишга уриниш ўрнига, "миялар айланиши" стратегиясини қўллашни, яъни хориждаги мутахассисларнинг жисмоний қайтишини талаб қилмасдан, уларнинг билимларидан "виртуал тармоқлар" орқали фойдаланишни тавсия этади[11].

Халқаро валюта жамғармаси (IMF) экспертлари ватандошлар томонидан юбориладиган маблағларнинг "чидамлилик" хусусиятини алоҳида таъкидлайдилар. Глобал иқтисодий инқирозлар ва пандемия даврида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кескин камайган бўлса-да, ватандошларнинг пул ўтказмалари барқарор сақланиб қолган.

Бу феномен ватандошларнинг тарихий ватанига нисбатан ҳиссий содиқлиги ва оилавий масъулияти билан изоҳланади. ХВЖ хулосасига кўра, ватандошлар ресурси давлатнинг ташқи шокларга нисбатан иқтисодий чидамлилигини таъминловчи энг ишончли воситалардан биридир[12].

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, халқаро ҳамжамият ватандошларни замонавий давлат бошқарувининг "кўп қиррали ресурси" сифатида баҳоламоқда. Бугунги кунда муваффақиятли давлат сиёсати ватандошларни шунчаки молиявий донор деб эмас, балки миллий инновациялар, иқтисодий барқарорлик ва маданий дипломатиянинг глобал фаоллари сифатида қабул қилишни назарда тутади.

Хулоса қилиб айтганда, давлатлар сиёсатида ватандошлар имкониятларидан фойдаланишнинг илмий-назарий ёндашувлари уларни "ижтимоий юк" эмас, балки "стратегик ресурс" сифатида баҳолашга асосланади. Юқоридаги олимларнинг қарашлари шуни кўрсатадики, ватандошлар салоҳиятини муваффақиятли сафарбар этиш учун давлат нафақат ҳуқуқий кафолатлар бериши, балки трансмиллий шериклик ва ишончга асосланган институционал муҳитни яратиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Newland, K. (2010). Diasporas: New Partners in Global Development Policy. Washington, DC: Migration Policy Institute, p. 14
2. Gamlen, A. (2008). The emigration state and the modern geo-politics of expatriates. Political Geography, 27(8), p. 845
3. Meyer, J.-B. (2001). Network approach to perspectives on the brain drain. International Migration, 39(5), p. 95
4. Nye, J.S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, p. 112
5. Sheffer, G. (2003). Diaspora Politics: At Home Abroad. Cambridge: Cambridge University Press, p. 82
6. Brinkerhoff, J. M. (2009). Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement. Cambridge University Press, p. 58
7. World Bank. (2018). Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. Washington, DC: World Bank, p. 118

[10] World Bank. (2023). Migration and Development Brief 39: Leveraging Remittances for Development. Washington, DC: World Bank, p. 5
[11] OECD. (2022). International Migration Outlook 2022. Paris: OECD Publishing, p. 89
[12] International Monetary Fund. (2020). Resilience of Remittance Flows through the COVID-19 Pandemic. IMF Working Paper, p. 12

8. United Nations. (2018). Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/73/195, p. 25
9. International Organization for Migration. (2021). World Migration Report 2022. Geneva: IOM, p. 21
10. World Bank. (2023). Migration and Development Brief 39: Leveraging Remittances for Development. Washington, DC: World Bank, p. 5
11. OECD. (2022). International Migration Outlook 2022. Paris: OECD Publishing, p. 89
12. International Monetary Fund. (2020). Resilience of Remittance Flows through the COVID-19 Pandemic. IMF Working Paper, p. 12